

Ieva Tihovska, Zane Šmite, Ilze Cepurniece

TEIKTĀS DZIESMAS

Praktiska rokasgrāmata

Ieva Tihovska, Zane Šmite, Ilze Cepurniece

TEIKTĀS DZIESMAS

Praktiska rokasgrāmata

Latvijas Nacionālais
kultūras centrs

2021

UDK 784.4(474.3)

Teksts – Ieva TIHOVSKA, Zane ŠMITE, Ilze CEPURNIECE

Notis – Ilze CEPURNIECE

Dizains, makets – Aija ANDŽĀNE

Redaktore un korektore – Inta JANSONE

Atbildīgā redaktore – Gita LANCERE

Grāmata tapusi ar Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu.

Grāmatā izmantoti Latviešu folkloras krātuves un
Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas
tradicionālās mūzikas digitālā arhīva materiāli.

Paldies etnomuzikologam Mārīņam Boiko.

© Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2021

Satura rādītājs

Teiktās dziesmas. Ceļavārdi praktiskajai rokasgrāmatai 4

Teikto dziesmu stils 5

Ieteicamie soļi teikto dziesmu apgūvē 23

Teikto dziesmu ieraksti un karte 24

Dziedāšanas tehnika 26

Teikto dziesmu pētniecība 30

Galvenie avoti un literatūra 35

Teiktās dziesmas.

Ceļavārdi praktiskajai rokasgrāmatai

Teiktās dziesmas¹ jeb rečitātīvu var saukt par latviešu tradicionālās vokālās mūzikas pamatu. Tās lielā mērā veido tradicionālās dziedāšanas seno slāni. Tās ir pierakstītas visos Latvijas reģionos un skanējušas gan gadskārtu svētkos, gan kāzās, kristībās un bērēs, gan ganos un citos darbos, gan midzinot bērnus. Teiktā melodija var tikt dziedāta vienbalsīgi vai arī būt daļa no daudz balsības, piemēram, skanot kopā ar pavadošu burdona balsi. Par teiktajām dziesmām būs dzirdējis katrs, kas interesējas par latviešu tradicionālo mūziku, un daļai lasītāju noteikti ir arī priekšstats par to, kā tās skan.

Tomēr teikto dziesmu melodika un izpildījuma stils ir pietiekami īpatns, lai tam veltītu īpašu uzmanību un arī atsevišķu mācību grāmatu. Jo īpaši tāpēc, ka mūsdienās tās neskan nemaz tik bieži. Ciešā saikne ar tekstu un runu to atšķir no melodiskas dziedāšanas populārā izpratnē – teiktajām dziesmām nav raksturīgas gari izdziedātas skaņas un locījumi, lieli un skaisti melodiski lēcieni vai atkārtotas ritma figūras. Tās aicina uz citu izpratni par dziedāšanu, ko izsaka jau pats nosaukums – dziesmu “teikt”. Tās ir dziesmas, kuru melodija un izpildījums tuvinās runai.

Šajā mācību grāmatā lūkots aprakstīt un ar piemēriem paskaidrot teiktajām dziesmām raksturīgos elementus, dot vingrinājumus un praktiskus padomus teikto dziesmu izpildīšanai. Aicinām iepazīties arī ar teikto dziesmu pamanīšanas, aprakstīšanas un pētniecības vēsturi un galvenajām etnomuzikologu Mārtiņa Boiko, Viļa Bendorfa un citu autoru atziņām. Grāmatā izklāstīti arī novērojumi, kas var rosināt citādu dziedāšanu, taču būtu vēl turpmāk pētāmi un pamatojami. Veidojot šo rokasgrāmatu, ir apkopotī teikto dziesmu **skaņu ieraksti**, kas pieejami Latviešu folkloras krātuves digitālajā arhīvā www.garamantas.lv. Aicinām tos iepazīt, jo nošu rakstā teiktās dziesmas iespējams pierakstīt tikai daļēji. Turpat pieejama arī skaņu ierakstu un publicēto nošu pierakstu **karte**. Instrukciju skaņu ierakstu un kartes sameklēšanai atradīsiet apakšnodaļā “Teikto dziesmu ieraksti un karte”.

¹ Šai rokasgrāmatai izvēlējamies etnomuzikologa Mārtiņa Boiko lietoto formu “teiktās dziesmas”, nevis “teicamās dziesmas”, kas arī ir bieži sastopams apzīmējums.

Teikto dziesmu stils

Par teiktajām dziesmām var runāt kā par atsevišķu latviešu tradicionālās mūzikas stilu. Tā ietvaros sastopama liela melodiju un arī izpildījuma daudzveidība, un tā robežas nav striktas, tomēr ir kopējas pazīmes, kas plašo materiālu vieno.

Skaņkārtas. Teikto dziesmu pamatā ir modālas, mažoru vai minoru neveidojošas skaņkārtas. Tām ir šaurs apjoms, aptverot tikai dažas pakāpes. Visbiežāk teiktās melodijas sastāv no trim līdz piecām skaņām. Te Mades Blūmas dziedāta šaura apjoma dziesma, kas aptver tikai trīs pakāpes, veidojot trihordu: <http://garamantas.lv/lv/record/365163/Aija-bernins-meza-atrasts-1964>

Dzied Made Blūma Dobelē 1964. gadā

LFK 1968, 521

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~135

Ai - jā, bēr - niņš me - žā at - rasts, ne tam krek - liņš, lu - pa - tiņ'.

Dievs dos da - dziem pla - tas la - pas, tad būs krek - liņš, lu - pa - tiņ'.

Dziesmām transkripcijās nav doti nosaukumi, jo teiktās dziesmas bieži vien ir daudzfunkcionālas – tās ir dziedamas ar dažādiem tekstiem dažādās situācijās. Teksti nav bijuši fiksēti un burtiski atkārtoti, bet gan pielāgoti situācijai un atkarīgi no dziedātāja atmiņas, reakcijas un citiem apstākļiem.

Lai izvairītos no teikto melodiju iekļaušanas tonalitātēs (mažoros un minoros), transkripcijās pie atslēgas neesam likušas visas tonalitātēm piederīgās zīmes. Atslēgas zīmes norādītas tikai tām notīm, kas melodijā parādās kā paaugstinātas vai pazeminātas.

Reizēm teikto dziesmu izpildījumā nav ieturēti precīzi vienāda augstuma toņi, kas veidotu stabilu, fiksētu skaņkārtu. Ir skaņu ieraksti, kuros tiek dziedāts kādā augstuma zonā – dziedot aptuveni, taču ne precīzi vienus un tos pašus skaņu augstumus. Spilgts piemērs ir 1961. gadā Liepājā ierakstītās Grietas Beķeres teikšana – tā ir tuvāka runai, ne dziedāšanai, un melodijas pirmajā pusē skaņu augstumi ir grūti nosakāmi: <http://garamantas.lv/lv/record/367675/Ai-la-baju-kumelinu-naudai-tevi-nepardos>

Reizēm zilbes tiek savienotas arī ar glisando, neizdziedot precīzas, bet gan slidošas pārejas no toņa uz toni, kā, piemēram, Kristīnes Upmales dziedātajā dziesmā: <http://tradarhivs.lv/id/biAfLN> (00:39:48)

Dzied Kristīne Upmale Rucavā 1988. gadā
 JVLMA Tradicionālās mūzikas digitālais arhīvs
 Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~161

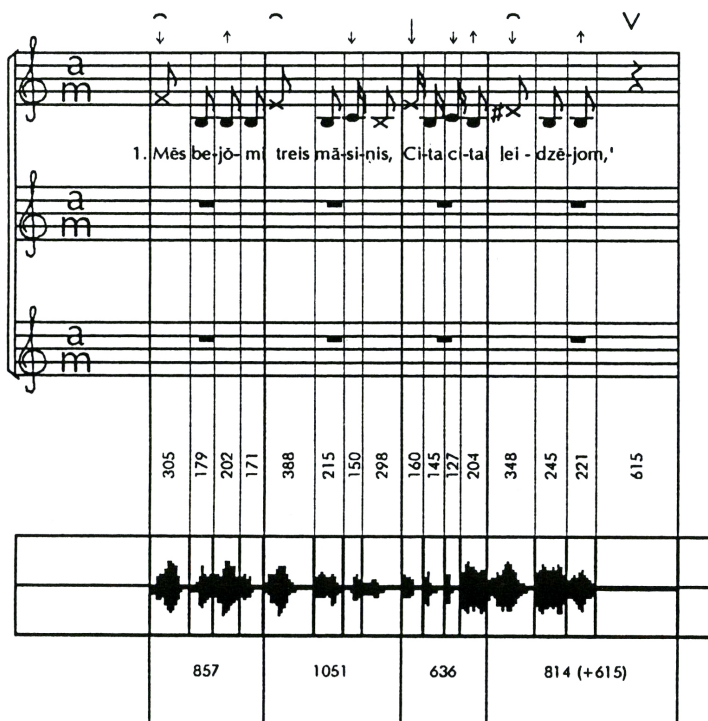
1. Kur, kū - mi - nas, brau - kā - ja - ti nos - vī - du - šis ku - me - li - ņis,
 kur, kū - mi - nas, brau - kā - ja - ti nos - vī - du - šis ku - me - liņš.

Teikto dziesmu uzdevums ir “nest” tekstu. Svarīgs ir jautājums, kā melodiju ietekmē **teksta prosodija** – zilbju kvantitāte, zilbju intonācijas, vārdu uzsvare. Tie var līdzveidot gan teiktās dziesmas skaņu augstumu vijumu, gan ritmu.

Ritms. Teikto dziesmu melodijām raksturīgs sillabiskums, kas nozīmē, ka katrai teksta zilbei atbilst tikai viena skaņa. Dziedātājs neaizkavējas pie atsevišķām zilbēm, tās gari neizdzied, melodijai nav raksturīgi melismi jeb locījumi. Aktīva un skaidra teksta izrunāšana dziedot ir pirmajā vietā. Svarīgs teikto dziesmu elements ir zilbju kvantitātes jeb zilbju garumu ievērošana. Ievērojiet, cik atšķirīgs garums ir, piemēram, zilbēm “ne” un “čaukst”. Lai arī teiktās dziesmas notīs visbiežāk ir pierakstītas vienmērīgā un pat vienmuļā astotdaļu

kustībā, jāņem vērā, ka dziedot astotdaļu garumi būs atšķirīgi, ja dziedātājs ievēros teksta akcentus un zilbju garumus. Mikroritmiskajā līmenī melodija nebūs monotona, bet dzīvīgi smalka un notīs grūti pierakstāma.

Zilbju garumu ietekmētā mikroritmika ne vienmēr ir pierakstāma ar vispārpieņemtajiem notācijas līdzekļiem. Mikrosaīsinājumus un mikropagarinājumus etnomuzikoloģiskajās transkripcijās apzīmē ar “kausiņiem” – fermātas līdzinieks (fermāta bez punkta) nozīmē mikropagarinājumu, uz augšu vērsts “kausiņš” – mikrosaīsinājumu. Sekojošā transkripcija uzskatāmi parāda to, ka ar vienkāršas notācijas (astotdaļu, sešpadsmitdaļu) palīdzību teikto dziesmu ritmiku pierakstīt bieži nav iespējams – izmērot zilbju garumus, tie ir visai atšķirīgi un neiekļaujas astotdaļu un sešpadsmitdaļu rāmī.

“Mēs bejomi treis māsiņis”: melodijas sākuma daļa – priekšdziedātājas posms. Milda Bružuka, Dignāja, Latvijas radio arhīva ieraksts, 1989. gads, Mārtiņa Boiko transkripcija un analīze. Cipari transkripcijā norāda uz katras zilbes garumu milisekundēs.

Zilbju kvantitātes ievērošana un mikroritmika ir vēl mērāma un pētāma – iespējams, suitu novadā pret zilbju garumiem attiecas citādi nekā Dignājā, savukārt Latgalē un arī Zemgalē zilbēm gan runājot, gan dziedot raksturīgs izlīdzinātāks garums un stingrāks metrs. Var pamanīt arī, ka zilbju kvantitātes iespaids mazinās daktila pantmērā.² Zilbju garumi vairāk izpaužas solo posmos un ir mazāk raksturīgi grupas dziedājumam. Atšķirīgos zilbju garumus var dzirdēt, piemēram, Ievas Braunas teiktajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/368061/Bedz-masina-paslepies-nu-sajaja-preciniek>

Dzied Ieva Brauna Saldū 1964. gadā

LFK vienības nr. 001389

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = \sim 108$

paātrinot (*accelerando*)

1. Bēdz, mā - si - ņa, pas - lē - pies, nu sa - jā - ja pre - ci - niek'.

$\text{♩} = \sim 102$

Bēdz, mā - si - ņa, pas - lē - pies, nu sa - jā - ja pre - ci - niek'.

Vieglākas uztveramības labad šī melodija pacelta par mazu sekundu augstāk.

Šeit un turpmākajās transkripcijās bultiņas virs notīm apzīmē skaņas mikropaaugstinājumu vai pazeminājumu, kas ir mazāks par mazu sekundu.

² Trohaja pantmēru veido divzilbju pēdas, kurās ir uzsvērtā pirmā zilbe. Daktila pantmēru veido trīszilbju pēdas, kurās ir uzsvērtā pirmā zilbe.

Zilbju garumu atšķirības skaidri dzirdamas arī šajā Annas Siliņas dziedātajā piemērā: <http://garamantas.lv/lv/record/372748/Onuzina-muna-sieva>

Dzied Anna Siliņa Produsalā 1970. gadā

LFK vienības nr. 002455-4

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = \sim 118$

A - nu - ži - ņa, mu - na sie - va, kun - ku - ļo - tu dzi - ju sprēd'. Iz kun - ku - ļa iz - kā - pus',
ie - rau - dzī - ja Rei - gas pil', ie - rau - dzī - ja Rei - gas pi - li. Ē - u!

*) Skaņa starp fa# un sol

Ja zilbes tiek izdziedātas vienādā garumā, it kā motoriski, šādu izpildījumu var raksturot ar apzīmējumu *tempo giusto* (tulkojot no itāļu valodas – ritmiski precīzi, neatkāpjoties no tempa un metra). Tāds ir, piemēram, Ernasa Pupas dziedājums: <http://garamantas.lv/lv/record/365854/Annennai-muosennai-treis-kobati-svuorcenus-apdziedasanas-dziesma-1967>

Dzied Erna Pupa Ērgemē 1967. gadā

LFK 1980, 1352

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = 110$

1. An - ne - ņai - i muo - se - ņai - i treis ko - ba - ti svuor - ce - ņūs - i,
An - ne - ņai - i muo - se - ņai treis ko - ba - ti svuor - ce - ņūs.

Savukārt, ja tiek ievērotas zilbju garumu atšķirības vai valodas akcenti, veidojot brīvu ritmisko zīmējumu, tam piemērots apzīmējums būs *parlando rubato* (no itāļu valodas – runājoši, ritmiski brīvi). Šie ir divi daudzveidīgās ritmikas pretpoli, kas atklāj divējādo attieksmi – ievērot teksta mikroritmiskās īpatnības vai arī veidot ritmiski izlīdzinātāku, metram pakļautāku dziedājumu. Ilgas Reiznieces ierakstītā Zoļa Ruseņa teiktās dziesmas izpilda gan *rubato*, gan *tempo giusto* stilā.

Parlando rubato: <http://garamantas.lv/lv/record/1503618/Padziditi-stroda-barni>

Dzied Zoļa Ruseņa Preiļu pagasta Ružupē 1988. gadā
LFK 2248, a1
Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~159

1. Pa - dzī-di - ti, stro-da bār-ņi, ka na-dzī-di laks-tei-go-lys, ka na-dzī-di laks-tei- gol'.

Tempo giusto: <http://garamantas.lv/lv/record/1503624/Tu-guteni-raibuleti>

Dzied Zoļa Ruseņa Preiļu pagasta Ružupē 1988. gadā
LFK 2248, a2
Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 110

Tu, gū - te - ņi, rai - bu - lei - ti, ej ar ma - ņi tau - te - ņuos, —

tu, gū - te - ņi, rai - bu - leit', ej ar ma - ņi tau - te - ņuos, ej ar ma - ni tau - te - ņuos.

Vēl viena interesanta ritma pazīme, ko atklāj skaņu ierakstu klausīšanās, ir “svingošana” – bieži netiek izpildītas vienādas un “taisnas” astotdaļas, bet gan garākai skaņai seko īsāka, veidojot šūpojošu triotņu ritmu. Tāds dziedājums raksturīgs, piemēram, Emīlijai Lasei no Sidgundas: <http://garamantas.lv/lv/record/366581/Gaj-pa-celu-dziedadama-1928>

Dzied Emīlija Lase Sidgundā 1928. gadā

LFK vienības nr. 1157

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~95

1. Gāj' pa ce - ļu dzie - dā - da - ma, kā cie - la - va laks - to - dam'. Gāj' pa ce - ļu dzie - dā - da - ma.

rit.

kā cie - la - va laks - to - dam', kā cie - la - va laks - to - dam'.

Vieglākas uztveramības dēļ melodija pacelta par mazu sekundu augstāk.

Svingojošs ir arī Almas Kalējas dziedājums: <http://garamantas.lv/lv/record/374853/Nedomai-jaunais-svaini-kad-mes-masu-skinkosam-1978>

Dzied Alma Kalēja Kosas ciema Ģērmaņos 1978. gadā

LFK 2020, 2845

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~110

Ne-do-mā-i, jau-nais svai-ni, kad mēs mā-su šķiņ-ķo-sam'. Ne-do-mā-i, jau-nais svai-ni,

kad mēs mā - su šķiņ - ķo - sam', kad mēs mā - su šķiņ - ķo - sam'.

Temps. Teiktajām dziesmām nav viena raksturīgā tempa. Pārsvārā dziedāšana tuvinās aktīvai runai, taču ir arī lēnāki un izteikti strauji izpildījumi vienas dziesmas laikā. Atšķiras pat dažāda satura dziesmas viena cilvēka izpildījumā. Domājams, to nosaka gan situācija, gan izpildītāja īpašību kopums – pašapziņa, temperaments, mirkļa noskaņa, zināšanas par konkrēto ieražu, vecums u. tml.

Ātrs temps dzirdams Anša Bergmaņa dziedātajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/373019/Ko-lieliesi-tu-meitina-kas-jau-tevi-nepazin-1964>

Savukārt Līnas Staņķes dziedājums ir ievērojami lēnāks: <http://garamantas.lv/lv/record/366823/Pluciet-manas-plucejinas-1965>

Lēns temps dzirdams arī Jadvigas Kizikas dziedājumā: <http://garamantas.lv/lv/record/367034/Tev-zeileite-zini-nesa-1958>

Melodiskā veidojuma tehnikas. Analizējot gandrīz 1500 transkripcijas, kas ģeogrāfiski aptver visu Latviju, muzikologs Mārtiņš Boiko ir konstatējis sešas melodiskā veidojuma tehnikas jeb sešus melodijas veidošanas paņēmienus. (Daļai no tiem ir paveidi.) Šo tehniku izmantošana ir svarīga teikto dziesmu stila pazīme un sena, diemžēl maz dokumentēta improvizācijas metode. Melodiju veidojuma tehnikas ir sekojošas: rečitācijas tonis, svārsta melodika, rindu variācijas, rindu motīvsaikne, rindas atkātojums un rindas savrupinājums (melodijas rindu parasti veido viena divtakts jeb divas dipodijas). Pirmās divas tehnikas atklāj divus raksturīgus melodiju tipus, savukārt pārējās četras tehnikas parāda, kā dziedātājs būvē pilno melodiju.

Rečitācijas tonis ir termins, kas aizgūts no gregoriskā korāļa terminoloģijas, un ar to apzīmē rečitāciju uz vienas skaņas jeb vienas un tās pašas skaņas daudzkārtēju atkātojumu. Rečitācijas tonis var būt nemainīgs, atkātojot tikai vienu skaņu, vai arī mainīgs, pārejot uz blakus skaņu un kādu brīdi atkātojot to, pēc tam vai nu atgriežoties, vai neatgriežoties pie pirmās skaņas. Rečitācijas tonis var aptvert visu teikto melodiju vai arī tikai kādu tās posmu.

Rečitācijas tonis dzirdams, piemēram, Annas Atstājas teiktajā dziesmā (tas ir
iezīmēts ar kvadrātiekvu virs notīm): <http://garamantas.lv/lv/record/367539/>
Ed-ed-Lizite

Dzied Anna Atstāja Liepājā 1961. gadā

LFK vienības nr. 000868

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 153

1. Ēd, ēd, Lī - zī - te, stiep gar-jas lū - pas, ēd, ēd, Lī - zī - te, stiep gar-jas lū - pas.

“Tīro” rečitācijas toni var papildināt arī atsevišķas blakus vai tālākas skaņas, ko
Boiko ierosina saukt par satelītskaņām. Satelītskaņas var veidoties, ja uzsvērtās
teksta zilbes tiek melodiski izceltas un dziedātas sekundu, tercū, retāk kvartu
augstāk par rečitācijas toni. Tās dzirdamas, piemēram, Margrietas Jordānes
dziesmā: [http://garamantas.lv/lv/record/365235/Ziedi-ziedi-rudzu-druva-zelti-
tiemi-ziediniemi-1964](http://garamantas.lv/lv/record/365235/Ziedi-ziedi-rudzu-druva-zelti-tiemi-ziediniemi-1964)

Dzied Margrieta Jordāne Auros 1964. gadā

LFK 1968, 470

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 108

1. Zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņie - mi,
zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņiem.

Piemēros dzirdams, ka izcēlums var būt arī dinamisks, uzsvērtajām zilbēm
skanot skaļāk.

Taču mēdz būt arī gadījumi, kad atkāpes no rečitācijas toņa ir saistītas nevis ar uzsvērto, bet gan neuzsvērto zilbju izcelšanu. Tos Boiko sauc par melodijas sillabiskiem rotājumiem. Tā, piemēram, Almaņu Annas dziedātajā melodijā sillabiski rotājumi izceļ neuzsvērto zilbi “ri” vārdā “dari”.

Dzied Almaņu Anna Medzē 1928. gadā
Melngailis 1951: 96, nr. 816
Pierakstījis Emīlis Melngailis

1. Da - ri go - du tai mā - si - ni, kas pa - li - ka tau - ti - ņās,
da - ri go - du tai mā - si - ni, kas pa - li - ka tau - ti - ņās.

Svārsta melodika teiktajās dziesmās nav sastopama bieži, tomēr ir pieminama līdzās citām tehnikām. Svārsta melodika ir svārstišanās starp diviem toņiem, nevienam no tiem neesot pārsvarā. Svārsta melodika veidojas Jāņa Utināna teiktās dziesmas pirmajā pusē: <http://garamantas.lv/lv/record/366396/Kuo-tys-i-Pitereits-pi-sinas-glauzas-1927>

Dzied Jānis Utināns Preiļos 1927. gadā
LFK 333
Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 143
1. Kuo tys-i Pī-te-reits pi sī-nas glau-žas, kuo tys-i Pī-te-reits pi sī-nas glau-žas?

Pārējās tehnikas atklāj teikto melodiju formveidi jeb to, kā melodijas gaitā tiek strādāts ar melodisko materiālu. Vienkāršākais paņēmieni ir teksta rindas un melodijas rindas burtisks atkārtojums, neieviešot melodijā nekādas izmaiņas. Tā tas ir Ernas Pupas teiktajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/365854/Annenai-muosenai-treis-kobati-svuorcenus-apdziedasanas-dziesma-1967>

Dzied Erna Pupa Ērgemē 1967. gadā

LFK 1980, 1352

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = 110$

1. An - ne - ņai - i muo - se - ņai - i treis ko - ba - ti svuor - ce - ņūs - i,

An - ne - ņai - i muo - se - ņai treis ko - ba - ti svuor - ce - ņūs.

Taču bieži izmaiņas tomēr notiek, un tādos gadījumos varam runāt vai nu par rindu variācijām, vai rindu motīvsaikni. Rindu variācijas nozīmē to, ka tiek veidotas savstarpēji līdzīgas melodiskās rindas, atšķiroties tikai atsevišķām skaņām, – tāda ir, piemēram, Veras Kokinas dziedātā melodija: <http://garamantas.lv/lv/file/854924>

Dzied Vera Kokina Aužguļānu ciemā 1959. gadā

LFK 1945, 1088

Pierakstījis Pauls Dambis

1. Ču - či, gu - li, mo - zī bār - ni, kas jius rei - tā pa - šyu - pōs, kas jius rei - tā pa - šyu - pōs?

Rindu motīvsaiķne norāda, ka rindas vieno tikai viens kopējs motīvs, taču pārējais melodiskais materiāls ir atšķirīgs. Emmas Medenes teiktajā dziesmā atšķiras otrās rindas beigu motīvs: <http://garamantas.lv/lv/record/366218/Nemirstiet-nemirstiet>

Dzied Emma Medene Lazdonā 1970. gadā

LFK vienības nr. 002513

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = 110$

1. Ne - mirs - tiet, ne - mirs - tiet, na - va rū - mes kap - sē - tā, ne - mirs - tiet,

rit.
ne - mirs - tiet, na - va rū - mes kap - sē - tā, na - va rū - mes kap - sē - tā.

Visbeidzot, veidojot teikto melodiju, var būt arī savrupinātas rindas – tādas, kas melodiskajā ziņā vispār nav līdzīgas iepriekšējām. Klausieties Kērstas Ēnas teikto dziesmu, pievēršot uzmanību dziesmas 3. rindai: <http://garamantas.lv/lv/record/367378/Baltabola-lanku-bridu>

Dzied Kērsta Ēna Liepājā 1961. gadā

LFK vienības nr. 000710

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = 89$

1. Bal - tā - bo - la lan - ku bri - du, ro - kā ne - su vai - ņa - dzī - nu, bal - tā - bo - la lan - ku bri - du, ro - kā ne - su vai - ņa - dzī - nu.

Šo tehniku zināšana var palīdzēt apgūt teikto dziesmu **variēšanas** princips. Variēšana ir teiktajām dziesmām raksturīga un šīs dziesmas bagātinoša prasme, kas mūsdienās ir gājusi mazumā. Variēšana paredz zināmu melodisko brīvību noteiktu lokālo melodiju ietvarā. Teikto dziesmu variēšanu savulaik pierakstīja Jurjānu Andrejs un Emilis Melngailis.

To var sastapt arī skaņu ierakstos, piemēram, Margrietas Jordānes dziedātajā dziesmā: <http://www.garamantas.lv/lv/record/365235/Ziedi-ziedi-rudzu-druva-zel-titiemi-ziediniemi-1964>

Dzied Margrieta Jordāne Auros 1964. gadā

LFK 1968, 470

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 108

1. Zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņie - mi, zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņiem.

2. Nu nāks ta - vi bā - le - li - ņi, tē - rau - di - ņa iz - kap - tī - mi, nu nāks ta - vi bā - le - li - ņi, tē - rau - di - ņa iz - kap - tīm.

3. Ru - dzu dru - va prie - cā - jā - si, nu liks ma - na mu - gu - ri - ņa, ru - dzu dru - va prie - cā - jā - si, nu liks ma - na mu - gu - riņ'.

4. Liks - ti pa - ti, ru - dzu dru - va, es sa - ņem - šu dzie - dā - da - ma, liks - ti pa - ti, ru - dzu dru - va, es sa - ņem - šu dzie - dā - dam'. Ē - o —

Nereti vienā vietā sastopami divi teikto melodiju varianti – viens trohaja un otrs daktila pantmēram. Tas dzirdams, piemēram, Ķersta Ēnas teiktajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/367378/Baltabola-lanku-bridu>

Dzied Ķersta Ēna Liepājā 1961. gadā

LFK vienības nr. 000710

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 89, trohajs

1. Bal - tā - bo - la lan - ku bri - du, ro - kā ne - su vai - ņa - dzī - nu, bal - tā - bo - la lan - ku bri - du, ro - kā ne - su vai - ņa - dziņ'.

♩ = 182, daktils

4. Ej je - le pro - jām - e, ne - va - jag, ne - vaig, ej je - le pro - jām - e, ne - va - jag, ne - vai'.

Teksts un forma. Teikto dziesmu stils paredz tekstu virknēšanu – dziesmu tekstu veido īso dziesmu virknes, kas tiek pielāgātas atbilstoši tematikai, piemēram, virknējot dziesmas ar vienu atslēgas vārdu vai piemērojoties dziedāšanas situācijai. Interesanti, ka par pamatvienību, kas atbilst vienai melodijai, visbiežāk kalpo teksta divrinde, nevis četrinde. Tātad, ja ņemam vērā dziesmu izpildījumu, mūsu priekšstats par tautasdziesmu izskatu varētu būt citāds. Tradicionālajam teksta pierakstam četrindēs gan ir pamatojums, jo pilnu domu visbiežāk veido četrinde, reizēm arī sešrinde vai garākas vienības. Tā, piemēram, divās melostrofās izdziedātais teksts veido vienotu domu (četrindi) Anša Bergmaņa dziedātajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/373019/Ko-lieliesi-tu-meitina-kas-jau-tevi-nepazin-1964>

Dzied Ansis Bergmanis Ēdolē 1964. gadā

LFK 1968, 4622

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = 155$

paātrinot

1. Ko lie - lie - si tu, mei - ti - ņa, kas jau te - vi ne - pa - zin'.

2. Pie - ci dē - li, se - šas mei - tas guļ u - pī - tes di - be - nā.

Ko lie - lie - si tu, mei - ti - ņa, kas jau te - vi ne - pa - zin', ē!

Pie - ci dē - li, se - šas mei - tas guļ u - pī - tes di - be - nā, ē!

Dziedot bieži sastopami teksta rindu atkārtojumi – visbiežāk tās ir piecristu strofās jeb pantī, kuros tiek atkārtotas abas rindas un vēlreiz otrā rinda (ababb) vai trīsristu strofās ar otrās rindas atkārtojumu (abb).

Trīsrindu strofas abb piemērs ir Olga Putniņas dziedātā dziesma:

<http://garamantas.lv/lv/record/365468/Pubulots-pubulots-tautu-meitas-paladzins>

Dzied Olga Putniņa Bauskā 1965. gadā

LFK vienības nr. 001768

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = ~114

1. Pu - bu - ļo - ts, pu - bu - ļots tau - tu mei - tu pa - la - dziņš, tau - tu mei - tu pa - la - dziņš.

Savukārt Jadvīgas Kizikas dziesma veidota piecristu strofas ababb formā:

<http://garamantas.lv/lv/record/367034/Tev-zeileite-zini-nesa-1958>

Dzied Jadvīga Kizika Ludzā 1958. gadā

LFK 1940, 6131

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 170

1. Tev zei - ļei - te zi - ņi ne - se īt tau - to - mi at - sa - cē - ti, tev zei - ļei - te
zi - ņi ne - se īt tau - to - mi at - sa - cēt, īt tau - to - mi at - sa - cēt.

Vieglākas uztveramības labad šī melodija pacelta par mazu sekundu augstāk.

Retāk sastopama arī divrindu (ab) vai četrpārīgu strofa (abab). Četrpārīgu strofa abab veidojas Margrietas Jordānes dziedātajā dziesmā: <http://garamantas.lv/lv/record/365235/Ziedi-ziedi-rudzu-druva-zeltitiemi-ziediniemi-1964>

Dzied Margrieta Jordāne Auros 1964. gadā

LFK 1968, 470

Transkribējusi Ilze Cepurniece

♩ = 108

1. Zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņie - mi,
zie - di, zie - di, ru - dzu dru - va, zel - tī - tiem - i zie - di - ņiem.

Skaņveide. Līdz šim aprakstījām teiktās dziesmas kā struktūru, taču turpinājumā pievērsīsimies “teikšanai” kā dziedāšanas veidam, kas var izpausties pat “dziedamo dziesmu” izpildījumā. Skaņveide ir līdz šim mazāk analizēts teikto dziesmu elements, un to izgaismo tieši arhīva skaņu ierakstu klausīšanās. Bieži teiktās dziesmas raksturo ar frāzi, ka tās “izpilda pusrunājot”. Tomēr skaņu ierakstu analīze nedod vienu skaņveides recepti. Ir daži dziedātāji, kas tiešām teiktās dziesmas izpilda drīzāk runājot, nevis dziedot. Tāda ir, piemēram, Vērgales pagastā dzimusī teicēja Grieta Beķere, kas izpilda Lejaskurzemei raksturīgu teikto melodiju, ko pazīstam no rotaļas “Dindaru, dandaru, ozoliņi”: <http://garamantas.lv/lv/record/367675/Ai-labaju-kumelinu-naudai-tevi-nepardos>

Izteikti rečītējošs ir arī Medzes dziedātajās Annas Atstājas izpildījums: <http://garamantas.lv/lv/record/367539/Ed-ed-Lizite>

Taču ir arī gana daudz dziedātāju, kuri teiktās dziesmas izpilda visai dziedoši. Var teikt, ka ir “runājošāki” un “dziedošāki” teicēji. Piemēram, teicēja Anna Siliņa no Krustpils pagasta Produsalas “runājoši” dzied gan teikto dziesmu, gan vēlīnu melodiju. Salīdzinājumam “Sprēžu, sprēžu, makačāju” un “Pirkstainiekus vien adīju”: <http://garamantas.lv/lv/record/366155>

<http://garamantas.lv/lv/record/view/372747>

Savukārt teicējai Otilijai Spuldzeniecei no Talsiem raksturīgs dziedošs izpildījums gan teikto, gan vēlino dziesmu gadījumā. Šeit Otilija dzied teikto dziesmu: <http://garamantas.lv/lv/record/367763/La-la-la-la-kaiminu-Ansi-laid-tik-surp>

Ir arī izņēmumi – piemēram, Anna Dambe no Bauskas dziesmas “Traka mana vīramāte” pirmo pusi izpilda pusrunājot, taču otro pusi – dziedoši: <http://garamantas.lv/lv/record/366819/Traka-mana-vira-mate-1965>

Tomēr, klausoties arhīva ierakstus, var pamanīt, ka kopumā mūsdienās tiek dziedāts dziedošāk un plūstošāk nekā senāk, kad dziedājumā biežāk ieskanējās runas tembris un atsevišķas skaņas tika vairāk atdalītas, neveidojot izteiktu legato – skaņas plūstoši nesavienojot.

Teikto dziesmu dinamika jeb skaļums ierakstos visbiežāk ir tuvs runas skaļumam – teiktās dziesmas nav izpildītas tā, lai tās dzirdētu kaimiņu sētā, bet gan savā tuvumā. Izņēmums ir ganu dziesmas, kurās notiek sasaukšanās, tālu skanoša dziedāšana – tādā gadījumā tiek dziedāts galvas reģistrā un augstu. Ganu dziesmu skaņveidi var dzirdēt, piemēram, Ēveles dziedātājas Martas Sīpolas izpildījumā: <http://garamantas.lv/lv/record/365830/Elu-elu-Kalnzils-gans-kur-elle-ielidis-ganu-dziesma-1967>

Reģistrs. Klausoties ierakstus, var novērot, ka teicēji ļoti individuāli izvēlas dažādus balsis skanēšanas reģistrus. Vērojama gan skaidri izteikta ritmiska runāšana krūšu (Katrīna Grabovska no Rucavas – <http://garamantas.lv/lv/record/364423/Kas-dunu-sajauce-upites-mala>), gan galvas (Ieva Brauna no Ēdoles/Saldus – <http://garamantas.lv/lv/record/368061/Bedz-masina-paslepies-nu-sajaja-precinieks>), gan t. s. jauktajā reģistrā. Reģistra raksturošanu aprūstina tas, ka ir maz ierakstu no reālām dziedāšanas situācijām. Liela nozīme reģistra un skaņveides izvēlē varēja būt iesaistīto cilvēku daudzumam – tam, cik daudziem cilvēkiem jādod iespēja dziesmu sadzirdēt.

Teikto dziesmu stila robežas. Jāatzīst, ka teikto dziesmu atlasīšana brīžam nebija viegls uzdevums, jo ir piemēri ar teikto dziesmu iezīmēm, kas tomēr iziet ārpus stingra teikto dziesmu stila rāmja. Tādas mēdz būt, piemēram, rotaļu dziesmas Latgalē – tajās, tāpat kā teiktajās dziesmās, ir sillabisks ritms un melodija ir šaura apjoma, tomēr motīvu burtiska atkārtošana un ritma dejiskums nav teiktajām dziesmām raksturīgi elementi. Kā norāda Mārtiņš

Boiko: “Rindas atkārtojums, ja tas dominē, tendē izjaukt neregularitāti, variantveidību. Tas lielās “devās” nav savienojams ar rečitātīva dabu.” (Boiko 2003: 48) Skatiet, piemēram, Helēnas Skrindas dziedāto šaurapjoma sillabisko dziesmu, kurai raksturīgs katras rindas atkārtojums: <http://garamantas.lv/lv/record/view/364537>

Dzied Helēna Skrinda Liksnā 1927. gadā

LFK 840

Transkribējusi Ilze Cepurniece

$\text{♩} = \sim 164$

1. La - bi i - ra o - lu dzert, la - bi i - ra o - lu dzert, kur ļus-tei-gi sai-mi-nī-ki, kur ļus-tei-gi sai-mi- nīk'.

Pie “tīrajām” teiktajām dziesmām nepieskaitījām arī Austrumbaltijas refrēndziesmas ar refrēniem “līgo”, “rotā”, “kalado” utt., jo refrēni izmaina dziesmu struktūru un ienes tajās melismus jeb locījumus. Dziedošu elementu teiktajās dziesmās ienes arī burdons un ganu dziesmu ūvinājumi. Uzmanību piesais-tīja arī citas šaurapjoma melodijas, kas tomēr neatbilda teikto dziesmu stilam lēnā tempa, ornamentu vai citu pazīmju dēļ: <http://garamantas.lv/lv/record/view/364969>

Dzied Zoļa Valaine Kapiņos 1927. gadā

LFK 368

Transkribējusi Ilze Cepurniece

* $\text{♩} = \sim 155$

1. Ru - dzei-ša-mi, mī-zei-ša-mi, ru - dzei-ša-mi, mī-zei-ša-mi, tam pa-lai-du lei-du - - me-ņu.

* Teicēja visu dzied nedaudz zemāk par notīs pierakstīto

Robežzonā sastopam arī tādas dziesmas, kurās apvienojas teikšanas un vēlino melodiju iezīmes – ir diezgan daudz vēlinu melodiju, kas tiek izpildītas “pusrunājot”. Tātad šajā gadījumā nevis pati melodija, bet gan izpildījums ir raksturīgs “teikšanai”. Paklausieties, piemēram, Ilzes Ruikas izpildīto populāro nīceniķu (<http://garamantas.lv/lv/record/375086/Dzied-gavile-tautu-meita-mana-busi-vakarai-nicenieks>) vai arī Annas Dambes no Bauskas dziedāto dziesmu, kurā abi dziedāšanas stili skan viens pēc otra (<http://garamantas.lv/lv/record/366819/Traka-mana-vira-mate-1965>). Šie piemēri vedina no jauna paskatīties uz publikācijās bieži atkārtoto un nostiprinājušos atziņu, ka latviešu tradicionālajai dziedāšanai raksturīgi divi stili – teiktās dziesmas un dziedamās dziesmas. Šādi stili pastāv, taču ir arī gadījumi, kad šo stilu robežas ir saplūdušas un ne vienmēr skaidri novelkamas.

Ieteicamie soļi teikto dziesmu apguvē

Pirmais solis teiktās dziesmas apguvē būs dziesmas atrašana un iepazīšana – no kurienes tā ir, un kādā situācijā tā ir dziedāta. No tā var izrietēt gan dziesmas temps, gan dinamika, augstums, ritms un tekstu izvēle. Vēlams iepazīties ne tikai ar vienu unikālo dziesmas pierakstu vai ierakstu, bet arī iepazīt kontekstu, proti, citas attiecīgajā reģionā ierakstītās vai pierakstītās teiktās dziesmas.

Ir divi varianti, kā mācīties teiktās dziesmas, – no skaņu ieraksta vai no notīm, ja ierakstu nav.

Mācoties no skaņu ieraksta, nav obligāti jātiecas pēc precīzas dzirdamā kopēšanas, ja vien tas nav specifisks dziesmas apguves mērķis. Rosinām pārņemt stilu, bet ne teicēja vokālos paradumus, kas katra indivīda gadījumā atšķiras. Lai atšķirtu teicēja individuālos dotumus un paradumus no tradīcijas, vēlams noklausīties vairākus viena reģiona teikto dziesmu ierakstus un iepazīt arī attiecīgā reģiona nošu pierakstus, iepazīstot teikto dziesmu daudzveidību gan melodijas struktūras, gan izpildījuma ziņā. Skaņu ierakstu klausīšanās atklāj, ka katram cilvēkam ir individuāli ērtākais dziedāšanas augstums. Nav jādzied teicēja augstumā, bet atbilstoši savam ērtākajam balsis lietojumam un situācijai. Tāpat arī katram cilvēkam ir savs, unikāls runāšanas temps – to būtu

ieteicams paturēt, mācoties stilu no ieraksta, saglabājot savai sajūtai atbilstošu tempu. Aicinām pievērst uzmanību variēšanai – gan pārņemot to no ieraksta vai nošu pierakstiem, gan sekojot runas plūsmai un Mārtiņa Boiko pētījumā atklātajām teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikām.

Mācoties teiktās dziesmas no notīm, būtu vēlams iepazīties ar šīs grāmatas nodaļu “Teikto dziesmu stils”, ņemot vērā, ka notīs stilu var atainot tikai daļēji, kā arī paklausīties skaņu ierakstus, lai saprastu, kā notīs pierakstītā dziesma varētu būt skanējusi. Ja dziesma ir pierakstīta ar variantiem, tad ieteicams dziesmas garumā visus variantus izpildīt un atbilstoši stilam mēģināt izveidot arī savus variantus. Vēlams atrast arī vienas dziesmas vairākus ierakstus vai transkripcijas – arī tas ir ceļš, kā atklāt variēšanas iespējas.

Dziesmas tekstu vēlams apgūt, vispirms to izrunājot. To darot, jāņem vērā dabiskais runas plūdums, akcenti, galveno zilbju izcelšana. Teksts nav jādeklamē kā ritmiski monotons dzejolis. Vēlams iepazīties ar attiecīgā novada vai reģiona izloksnes īpatnībām un ņemt tās vērā, tekstu runājot. Ņemot vērā, ka lielākoties teksti ir virknēti atkarībā no situācijas un gadījuma, konkrētajā ierakstā vai transkripcijā iekļauto tekstu var papildināt vai aizstāt ar citiem tekstiem no attiecīgās vietas vai reģiona. Teiktajām dziesmām visbiežāk ir bijusi raksturīga daudzfunkcionalitāte – vienai un tai pašai melodijai pēc situācijas varēja pielāgot dažādus tekstus. Vēlams tekstus atlasīt pirmavotos (piemēram, meklējot Latviešu folkloras digitālajā arhīvā www.garamantas.lv) vai galvenajos akadēmiskajos tautasdziesmu izdevumos – Krišjāņa Barona “Latvju dainās” (vai interneta datubāzē www.dainuskapis.lv), t. s. akadēmiskajā izdevumā “Latviešu tautasdziesmas” (1979–) u. c.

Teikto dziesmu ieraksti un karte

Gatavojot šo rokasgrāmatu, Latviešu folkloras krātuves (LFK) digitālajā arhīvā www.garamantas.lv esam atlasījuši teikto dziesmu skaņu ierakstus – tos var atrast, meklētājā ierakstot “teiktās dziesmas” un izvēloties “kategoriju”. Atlasītas 232 dziesmas – gan valču, gan magnetofona ieraksti, aptverot laika posmu no 20. gadsimta 20. līdz 80. gadiem. Lielākais vairums ierakstu tapis 20. gs. 60. un 70. gados. Atlasē pārstāvēti visi Latvijas kultūrvēsturiskie reģioni – Kurzeme,

Vidzeme, Zemgale, Augšzeme un Latgale. Īpaši bagāts ir Kurzemes, īpaši Lejas-kurzemes materiāls. Taču tas noteikti nav viss teikto dziesmu krājums – nozīmīgi ieraksti tapuši arī kopš 80. gadiem un glabājas gan pagaidām nedigitalizētajā Latviešu folkloras krātuves daļā, gan arī Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas (www.tradarhivs.lv), Latvijas radio un privātajos arhīvos. Jāpiebilst, ka šim izdevumam tika atlasīti tikai vienbalsīgo melodiju ieraksti, taču jāņem vērā, ka teikšana ir bijusi arī daļa no daudz balsības.

Topot šai rokasgrāmatai, LFK digitālajā arhīvā www.garamantas.lv tika izveidota arī teikto dziesmu karte, kurā iekļauti gan šī arhīva skaņu ieraksti, gan publicētās teikto dziesmu notis. Teikto dziesmu nošu materiāla atlasī veicis muzikologs Mārtiņš Boiko – šīs izlases analizē balstīts viņa teikto dziesmu pētījums. Karti var atrast, meklētājā ierakstot “teiktās dziesmas” un izvēloties kategoriju “teiktās dziesmas”, pēc tam izvēloties vai nu skaņu ierakstus, vai notis (“teksta vienība”) un lapas kreisajā malā uzklikšķinot uz vietas atzīmes zem uzraksta “Paplašinātā meklēšana”. Un tālāk jau kartē varat izvēlēties sev interesējošo vietu un redzēt, kādas teiktās dziesmas tur ir dokumentētas.

The screenshot shows the website interface for 'LATVIEŠU FOLKLORAS KRĀTUVES DIGITĀLAIS ARHĪVS'. The search bar contains 'meklēt'. The navigation menu includes 'Kolekcijas', 'Personas', 'Attēli', 'Audio', 'Organizācijas', 'Karte', 'Citi', 'info', and 'ienākt'. The main content area is titled 'Vienības' and displays a table of search results. The table has columns for '#', 'Sīktēls', 'Kolekcijas Nr.', 'Kolekcija', 'Vienības Nr.', 'Nosaukums', 'Kategorijas', 'Teicējs', 'Pierakstītājs', and 'Krājums'. Two results are shown, each with a musical notation snippet and lyrics.

#	Sīktēls	Kolekcijas Nr.	Kolekcija	Vienības Nr.	Nosaukums	Kategorijas	Teicējs	Pierakstītājs	Krājums
1	 i-re, vi-re, nebūs l ndziņami kar-ā i-	9	Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 1.sējums "Korsa" (1951)	208	Vire, vire, nebūs labi	1194703 tautasdziesmas melodija Teiktās dziesmas	Valts Skolmeistars	Emīlis Meingailis	FMP
2	 šas ik ri - cuka zuda, 4. Atroc la līgavīna; Paši	9	Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 1.sējums "Korsa" (1951)	1402	Kumeliņu sikas rikšas	tautasdziesmas melodija Teiktās dziesmas	Valts Skolmeistars	Emīlis Meingailis	FMP

Dziedāšanas tehnika

Cilvēki, kuri ik dienu lielāko laiku daļu pavada ārā darbos, mutiskā saziņā attīsta skaļu balsi. Katru vārdu var izsacīt arī pa gabalu – lauku sētas ietvaros. Balsi pastiprinošu ārējo ierīču nebija, arī mūsdienās ne visi tās lieto. Taču mūsdienās katrs izvēlas, kā skanēt, – saskaņā ar iekšējo sajūtu un viedokli par labu, savai personībai atbilstošu balss skanējumu. Tam klāt vēl arī viedoklis par labu artikulāciju un skaidru dikciju.

Skaniņu balsi un skaidru artikulāciju darina vairākas mūsu vokālā trakta sastāvdaļas. Šajā reizē vairāk par divām – mēli un žokli un tā muskuļiem.

Mēle ir ļoti darbīgs muskulis. Ik dienu to lieto košļāšanas procesā, izgaršojot mutē ievietoto pārtiku vai dzērienu. Mēle ir neaizstājama arī pārtikas aizvirzīšanā tālāk rīklē. Pēc ēšanas mēle aktīvi tīra mutes dobumu, aizstumjot tur aizkavējušās ēdiena atliekas tālāk rīklē uz barības vadu. Daudz par to nedomājam, jo šis darbības veicam kopš dzimšanas brīža – no tā atkarīga mūsu fiziskā izdzīvošana.

Kopš agras bērnības mēs mācāmies lietot mēli arī citām vajadzībām – runāšanai un dziedāšanai, atveidojot atbilstoši savas kultūras normām artikulētas, citiem saprotamas skaņas, vārdus un teikumus. Parasti cilvēki nedomā, kādā veidā un cik lielā mērā mēle piedalās šajos procesos, tās darbībai pievēršas vien problēmu gadījumos – neskaidri izrunāti burti, sev un citiem netikama balss skaņa u. tml.

Mēles muskuļus iedala pašas mēles muskuļos un mēles skeleta muskuļos. Kāds bez īpašas mācīšanās var “ieguldīt” mēli apakšžoklī, tādējādi palielinot mutes dobumu. Kādam citam mēle runājot ir izveidojusi kūkumu vai izliekusi sānus, vai uzliekusi mēles galu uz augšu, vai “viļņojas”... Vairums cilvēku tiešām nezina, kā tieši lieto savu mēli, kur un kā tā mutē kustas runājot vai dziedot. Tā kā mēle neizbēgami ir iesaistīta šajos procesos, katram, kurš vēlas būt skanīgākas, kvalitatīvākas balss īpašnieks ar labu dikciju, būs jāiepazīst savas mēles darbība labāk. Katra tās daļas vai kopuma izmaiņa ietekmē gan skaņas kvalitāti, gan dikciju, gan abus reizē.

Mēli veido un darbina vesels muskuļu komplekss. Pateicoties savai uzbūvei un muskuļiem, kas to darbina, mēle kustas gandrīz visos virzienos, tās gals un priekšpuse var kustēties neatkarīgi no mēles aizmugures daļas.

Vispirms padomāsim, kā sajūtam mēli tās miera brīdī – mute aizvērta, elpojam caur degunu. Kā jūtam mēli? Visdrīzāk ar mēles virspusi jūtam cietās aukslējas, ar galu – priekšējos zobus utt. Viegli paverot muti un sākot elpot caur to, uz mēles virspuses sajūtīsim vēsinošu gaisa plūsmu. Bez skaņas atveidojot patskaņus un viegli ieelpojot ar nedaudz pavērtu muti, var pamanīt, ka gaisa plūsma sajūtama dažādās mutes dobuma un rīkles vietās.

Pie spoguļa atveriet muti un apskatiet mēli – kā tā guļ mutē. Kā izskatās? Ja žāvājamies, ko dara mēle? Vai žāvājoties var kustināt mēles galu?

Piedāvātajos stiepšanās vingrinājumos der ieklausīties muskuļos un pārtraukt darbību, kas izraisa nepatīkamas sajūtas un sāpes. Tas var nozīmēt, ka esat pārcenties vai arī kādi muskuļi ir bijuši ilgstoši saspringti vairāk, nekā nepieciešams. Mēle jāatpūtina arī pēc grūtāka vingrinājuma.

Derētu sev atgādināt, ka ir jāelpo. Mums ir tendence, stiepjot muskuļus, aizturēt elpu.

Vingrinājumi nav jāveic visi pēc kārtas un ilgstoši.

Pie spoguļa

1. Stiept mēli ārā un censties aizsniegt zodu.
2. Stiept mēli, cenšoties aizsniegt degungalu.
3. Stiept mēli pa labi un pa kreisi.
4. Apļot no mutes ārā izstieptu mēli pa labi un pa kreisi.
5. Stiept mēli ārā taisni. Paturēt ārā, kamēr vēl ērti. Elpot, elpot...
6. Veidot ar mēli tūtiņu.
7. Mēles galu paturot pie apakšējiem zobiem, censties pagriezt mēli perpendikulāri parastajam stāvoklim, paceļot augšā vienu mēles sānu, tad otru.
8. Iztaustīt ar mēles galu mutes iekšpusi – slidināt pa aukslējām, iekšpusē gar augšējo zobu rindu, apakšējo. Tad gar zobu rindas ārpusi.
9. Ar mēles galu stingri iespiest vaigos – sānos, priekšpusē, kur vien var aizsniegt.
10. Mēles galu piespiest katram zobam – “izskaitīt” augšējo zobu rindu, tad apakšējo. Tad pamīšus – vienu zobu augšā, vienu apakšā. Elpojat?

11. Teikt “Inga” vai “bunga”, paliekot ilgāk uz “ng”, tad “a”: “I-ng-aaaaa”. Mēles mugura pacelta uz “ng” un nolaista uz “aaa”. “Ng – ā, Ng – ā”. Tad lēnām “ng – ā, ng – e, ng – i, ng – o, ng – u”. Tad ātrāk. Vingrināšanās laikā mēles gals atrodas tuvu pie apakšējiem priekšējiem zobiem. Nav cieši jāpiespiež, bet tomēr tur.

“Ng” veidošanas laikā mēles aizmugure ir satikusies ar ūku – mazo mēlīti mīksto aukslēju centrā, noslēdzot skaņas izeju caur muti. Skaņa plūst tikai caur degunu. Lai pārlicinātos, ka ir pareizi, skandējot “ng”, viegli aizspiežam nāsis. Ja skaņa pazūd, pareizi izpildīts vingrinājums. Ja ne, tad ūka ar mēli nav satikušās pilnībā.

12. Skandinot “ng”, mēles galu kustināt visos virzienos gan mutes iekšpusē, gan ārpusē.

13. Turēt mēles galu pie priekšējiem apakšzobiem un lēnām rullēt ārā pārējo mēles daļu. Vispirms tāpat, tad ar skaņu.

14. Nolikot mēles galu uz apakšlūpas – tā, lai ārā no mutes. Skandināt dažādus patskaņus, noturot mēli ārā un neļaujot tai ieslidēt atpakaļ mutē.

Žoklis. Ne viens vien dziedātājs ir saņēmis uzaicinājumu, dziedot plašāk attaisīt muti. Ir tādi, kuri dziedot virina muti plaši un aktīvi. Citi – ļoti minimāli. Citi – veidojot patskaņus, virza žokli uz priekšu vai sāniem. Kā tad izvēlēties fizioloģiski pareizo un sev ērtāko veidu?

Pie spoguļa apskatieties, kas notiek ar žokli/mutes atvērumu dziedāšanas laikā. Cik daudz atverat uz patskani a? Citiem patskaņiem? Vai kustība ir tikai viegli uz leju vai arī uz sāniem? Vai uz priekšu? Vai, izdziedot vārdu “aka”, ir viena žokļa kustība uz leju vai divas – uz katru a? Vai var veikt tikai vienu vērumu?

Ar mutes virināšanu nodarbojas vairāki muskuļi. Daži no tiem atver, citi aizver muti. Deniņu muskulis (*temporalis*) un košļāšanas muskulis (*masseter*) ir mutes aizvērēji. Sadarbībā ar kakla muskuļiem virs mēles kaula mēs, izmantojot deniņu kaula un apakšžokļa locītavu, žokli varam kustināt dažādos virzienos, veidojot daudzveidīgas skaņas. Mainot mutes atvērumu, mainās arī balss tembrs jeb krāsa. Teikto dziesmu gadījumā ieteicams pieturēties pie mutes atvēruma, kas raksturīgs dziedātājam aktīvas runāšanas laikā.

Mūsu muskuļi var būt pārāk aktīvi (saspringti), neaktīvi vai hroniski saspringti. Dziedāšanas laikā košļāšanas muskulim vajadzētu būt brīvam no saspringuma, ļaujot žoklim ātri un viegli kustēties. Diemžēl košļāšanas muskulis ārkārtīgi veikli reaģē uz stresainām situācijām un dažām emocijām (piemēram, dusmām). Tā rezultātā tas saspringst (arī hroniski), padarot mutes atvēršanu par īstu cīniņu. Turklāt jāatceras, ka balss veidošanā iesaistītie mazie muskulīši vokālajā traktā ir savstarpēji saistīti, kā rezultātā gan pati skaņa, gan intonācija var iznākt tāda, kādu nevēlamies. Pārspīlēts saspringums veidojas, ja dziedot izvirzām žokli pārāk daudz uz priekšu vai leju. Ja žokli pārspīlēti tur uz leju vai iespiež kaklā, tas neļauj balsenei brīvi kustēties un rada spriedzi. Ja žokli izvirza pārāk uz priekšu (piemēram, dziedot patskani i vai u), tas ceļ balseni uz augšu, veidojot no pārējā dziedājuma atšķirīgu skaņu. Nestabilitāti skaņveidē veicina arī neapzināta žokļa kustināšana dažādos virzienos dziedāšanas laikā (skatiet, kā govīs gremo). Savukārt, sastindzinot žokli vienā pozīcijā, tiek traucēta arī vokālā trakta rezonatoru darbība.

Žokļa kustīgumu nodrošina deniņu kaula un apakšžokļa locītava. Tās disfunkcijas gadījumā jūtam sāpes sejā un žoklī, ir grūtības atvērt muti, var dzirdēt savus krakšķus un brakšķus. Tā kā dziedātāji vairāk nekā citi bieži ātri un enerģiski virina muti, tā ir tipiska dziedātāju problēma. Simptomu gadījumā ieteicams doties pie ārsta.

Jāatceras, ka košļāšanas muskulis ir ārkārtīgi spēcīgs salīdzinājumā ar daudz vārgākajiem muskuļiem kaklā un zodā, kas atver muti. Labā ziņa ir, ka košļāšanas muskuļi var pieskatīt un kontrolēt. Ja nav īsti skaidrs, kur tieši tas atrodas, vispirms uzlikt pirkstus uz vaigiem sejas sānos, lai iekšķis sajūt apakšžokļa likumu, un stingri saspīest zobus kopā, tad atlaist. Sasprindzinājumā radītā kustība muskuļi savelk un tā kūkums ir sataustāms. Košļāšanas muskuļa sākumu var atrast, ar pirkstiem virzoties pa vaiga kaulu – tā sānos. Savukārt muskuļa apakšējā daļa piestiprināta pie žokļa izliekuma. Ar trīs garākajiem pirkstiem viegli izmasē muskuļa sākumu pie vaiga kaula. Tad pie žokļa. Viegli piespiežot, ar pirkstiem masēt muskuļi visā garumā – gan no augšas uz leju, gan apļot. Masējot mute gan viegli pievērta, gan nedaudz pavērta. Kad muskulis iepazīts, pieskatīt, lai dziedot vai runājot neveidojas lieks sasprindzinājums košļāšanas muskuļos.

Teikto dziesmu pētniecība

Novērojumus par rečitēšanas lielo lomu un diviem dziedāšanas stiliem, kas vēlāk tika nosaukti par teiktajām un dziedamajām dziesmām, var sastapt jau 19. gadsimta pirmās puses aprakstos par latviešu dziedāšanu, vēl pirms Jurjānu Andrejs lika pamatus latviešu tradicionālās mūzikas pētniecībai un uzrādīja divas melodiju “šķiras”.

Taču pat vēl agrāk – 17. gs. – atrodami pirmie aizmetņi teikto dziesmu liecībām. Šādi piemēri atrodami Frīdriha Meina (*Friedrich Mein*) traktātā *Syntagma de origine Livonorum* (“Sintagma par livoniešu izcelšanos”, 1632). Meina darbs uzskatāms par pirmo zināmo, kurā iekļautas arī divas latviešu tradicionālās mūzikas nošu transkripcijas. Lai gan terminu “rečitātīvs” Meins nelieto, tomēr šo dziesmu salīdzinājums ar senebreju psalmodisko rečitāciju ļauj noprast, ka autors bija saskatījis rečitācijas iezīmes arī šajās latviešu dziesmās (Boiko 2013: 10–11).

1835. gadā Durbes latviešu draudzes mācītājs Hermanis Ērenfests Katerfelds aprakstījis burdondaudzbalsību, ko, iespējams, bija dzirdējis Dienvidkurzemē: “Dziesma tiek dziedāta korī tādā veidā, ka viena dziedātāja dzied tekstu vai drīzāk to dziedošā balsī skaita, un pārējie pie beigām iestājas ar gari stieptu vienmuļu ē.” (Katterfeld 1835: 25, citēts pēc Boiko 2003: 11) Vācu rakstnieks, ģeogrāfs un vēsturnieks Johans Georgs Kols, kas 19. gadsimta 30. gadu pirmajā pusē strādāja par mājskolotāju Kurzemē, raksta par diviem latviešu dziedāšanas stiliem: “Daudzām, it īpaši garākām dziesmām ir ārkārtīgi pievilcīgas un skaistas melodijas, taču parastais izpildījuma veids ir vairāk rečitātīvs nekā melodisks.” (Kohl 1841: 178, citēts pēc Boiko 2003: 12)

Lai nemaldina šo abu vīru iespējamie novērojumi Kurzemē – kā jau minējām, teiktās dziesmas ir visai Latvijas teritorijai raksturīgs stils un, kas interesanti, latviešu tradicionālo mūziku tuvina mūsu ziemeļu kaimiņiem: “Tradicionālās mūzikas dalījums divos lielos stilistiskos slāņos, no kuriem viens ir rečitātīvs, bet otrā ir vairāk vai mazāk izteikta melodiskā principa dominante, latviešus tuvina ziemeļu kaimiņiem – igauņiem un citiem rietumsomiem, bet būtiski atšķir no lietuviešiem, baltkrieviem, krieviem un daudziem citiem, kuru mūzikā rečitātīvu nozīme ir salīdzinoši neliela, tā ka nav iespējams runāt par analogisku fundamentālu dalījumu .. Līdzīga stratigrāfiska konfigurācija un

proporcija ir sastopama vēl šur tur pasaulē. Spilgts piemērs ir maoru vokālā mūzika, kas izteikti daļās rečitātos un dziesmu/deju stilos.” (Boiko 2003: 10)

Par latviešu tradicionālās mūzikas pētniecības pamatlicēju ir uzskatāms Jurjānu Andrejs (1856–1922). Nopietna interese par tradicionālo mūziku viņam bija radusies jau profesionālās darbības sākumā. 1879. gadā laikraksts “Balss” publicēja viņa rakstu “Latviešu tautas mūzika”. Tajā apkopots tolaik Jurjānam zināmais un viņa laika teorijās balstītais un izskan Jurjāna aicinājums pierakstīt melodijas un vākt ziņas par mūzikas instrumentiem. Šī raksta tapšanas laikā Jurjānam vēl nebija tik skaidra, pieredzē balstīta priekšstata par latviešu tradicionālo mūziku, lai viņš varētu izdarīt paliekošus secinājumus par dziedāšanas un dziesmu stiliem (šis uzdevums vēl joprojām nav pilnībā paveikts). Tomēr kāds viņa novērojums liek domāt, ka teiktās dziesmas viņš jau bija dzirdējis: “Man reiz laimējās dzirdēt sirmu latviešu māmuliņu tautas dziesmas atstāstām. Viņa iesāka tās deklamēt dziedošā kārtā, ar sevišķiem toņu akcentiem.” Šo novērojumu viņš min kā piemēru tam, ka teksts ar mūziku ir saistīts “neraisāmā saitē” (Jurjāns 1980[1879]: 18). Turpmākajās desmitgadēs, vācot un apstrādājot daudzās viņam iesūtītās melodijas, Jurjāns ievēroja to atšķirības un jau pirmajā “Latvju tautas mūzikas materiālu” grāmatā (1894) aprakstīja divas lielas dziesmu “šķiras”:

“Pēc vispārīga melodijas rakstura viņas var iedalīt divās lielās šķirās. Pie pirmās pieskaitāmas meldijas, pēc kurām pa laikam dzied dažādus četrindus dziesmu pantiņus, bez tuvāka domu sakara, pie otrās – meldijas, pēc kurām dzied dziesmas, sastāvošas no vairāk pantiņiem, kopīga satura. Pirmajām ir deklamējošs raksturs, viņas tiek vairāk teiktas, sauktas, ne dziedātas, un grozās gandrīz vienīgi 3–5 toņu aplokā. Otrajām ir vairāk melodisks raksturs, viņas grozās no 5–8 un vairāk toņu aplokā. Pie pirmajām pieskaitāmas dažādu gadskārtu dziesmas, godību, dzīru (apdziedāšanas) un kopīgu darbu dziesmas, ganu dziesmas, šūpuļa dziesmas un dažādas citas dziesmas, kas vienotas ar tautas vecām ieražām. Viņas pa lielākai daļai tiek dziedātas korī, ar teicēju jeb saucēju, vilcējiem un locītājiem. Pie otrajām pieder visas citas garākas dziesmas, ar stāstošu, romanču vai balādu veidīgu, vai arī līrisku saturu. Viņas dzied vai nu zolo, vai arī korī unisonā vai oktāvā, pie kam daudz reiz balsis daļās variantos.” (Jurjāns 1894: 2–3)

No Jurjāna rakstītā redzam, ka dziesmu “šķiru” veidošanā piedalās dažādi elementi – gan teksta uzbūve, gan dziedāšanas stils un skaņkārta, gan dziedāšanas situācijas. “Latvju tautas mūzikas materiālu” otrajā grāmatā (1903) viņš pirmās “šķiras” melodijām pirmoreiz dod arī nosaukumu – “teiktās meldijas”.

Jurjāna melodiju iedalījums divās kategorijās ir svarīgs arī turpmākajā dziesmu izpētē, un šie termini – “teiktās dziesmas” un “dziedamās dziesmas” – tiek izmantoti arī citu autoru darbos.

Turpinot Jurjānu Andreja pētniecisko ievirzi, ievērojamu ieguldījumu tradicionālās mūzikas pētniecībā devis komponists Jēkabs Graubiņš. 2010. gadā dienasgaismu ieraudzīja grāmata “Grievaltas dziesmu lizda”, kas sarakstīta no 1948. līdz 1957. gadam, un ilgu gadu manuskripts nogulējis Rakstniecības un mūzikas muzejā. Grāmatā komponists apraksta, analizē, sniedz komentārus par savas mātes, viņas trīs māsu, māsas un mātes māsas vedeklas dziedātajām dziesmām (Graubiņš 2010: 6). Arī Graubiņš, tāpat kā Jurjāns un vēlāk Vītoļiņš, iedala tautasdziesmu melodijas teicamajās un dziedamajās. Nodaļā “Dziesmu tipi un to dziedāšana”, aprakstot apdziedāšanās dziesmas, Graubiņš raksta:

“.. teicamajās dziesmās galvenais svars bija vārdiem, ar kuriem apdziedamos aizskāra un izzoboja (retāk uzteica), kādēļ melodijas izveidojumam nebija piegriezta lielāka vērība .. Piezīmējams, ka teicamās dziesmas ne katreiz dziedāja, dziedātājiem sadaloties teicējos, locītājos un vilcējos, sevišķi ja dziedātāju nebija daudz vai arī, kad tie nebija tik labi pratēji, ka varētu pildīt šo atsevišķo grupu lomas. Tad viens vai otrs dziedātājs izdziedāja solo ar apvidū pazīstamu melodiju divas teksta rindas, pēc kam visi pārējie melodijas turpinājumā tās atkārtoja – unisons un oktāvas; tām sekoja nākamās divas rindas tādā pašā kārtībā utt.” (Graubiņš 2010: 127)

“Teicamas” un “deklamatoriskas” dziesmas kā atsevišķas kategorijas nodala arī Jēkabs Vītoļiņš. “Gadskārtu ieražu dziesmās”, runājot par ziemas saulgriežu melodijām, Vītoļiņš skaidro: “Masku gājienu dziesmas neprasiņa melodisku rotājumu, bet pusdziedātu, pusteiktu, vienkāršu un skaidru melodiku.” (Vītoļiņš 1973: 11) Vītoļiņš, tāpat kā Jurjāns, iedala melodijas pēc to tuvināšanās runas plūdumam (kur savukārt nozīmīga ir ritmu un zilbju sillabiskā attiecība, teksta

dominēšana pār melodiju, šaura apjoma melodika) vai, gluži pretēji, uzsverot to melodisko dabu, kur dziesmas ir “ar dažādotu ritmiku, dažkārt pat ar ļoti izrotātu melodiku” (Vītoliņš 1973: 15). Lai noteiktu piederību pie kādas no divām melodiju kategorijām, pēc Vītoliņa rakstītā, tām nav jāatbilst visiem iepriekš nosauktajiem kritērijiem. Runājot par līgotnēm, Vītoliņš kā galveno melodiju pazīmi norāda “teicamo dziesmu raksturu” (respektīvi, tuvināšanos runai): “Trihordiskajām un tetrahordiskajām melodijām vispār piemīt teicamo dziesmu raksturs. Tomēr Līgotņu melodijām šis apzīmējums jāpieņem tikai nosacīti un tas attiecas galvenokārt uz melodiju sillabisko vienādā ilguma ritmiku tekstos .. neatkarīgi no to tonālās amplitūdas.” (Vītoliņš 1973: 27)

Visaptverošāku teikto dziesmu raksturojumu Vītoliņš sniedz grāmatā “Latviešu mūzikas vēsture”:

“Teicamās jeb teiktās dziesmas dzied pusrunājot, “teicot”, to melodika attīstās šaurā intonatīvā apjomā, parasti īsās astotdaļnotīs 2/4 vai 3/8 taktsmērā, stingri sillabiski (viena zilbe = viena nots melodikā), bez kādiem locījumiem. Šādās dziesmās svarīgs vienmēr pirmām kārtām pats teksts, tā saturs, mazāk melodija, tās skaistums vai izdaļotība. Teikto dziesmu melodikā dzied apdziedāšanās dziesmas dažādos gados – kāzās, precībās, kristībās, bērēs, talku godos, apļāvībās, apkūlībās, kaladu, budēļu un ķekatu dziesmas, senākās Jāņu, rotāšanas un gaviļēšanas dziesmas, malēju, daudzas ganu dziesmas, kuras bieži pārtrauc plašie gaviļējumi un ūvinājumi. Ar teikto dziesmu melodiku saistās arī primitīvākais un reizē savdabīgākais latviešu tautas mūzikas vairākbalsības veids – dziedāšana ar teicējām, vilcējām un locītājām. Tiklab teicamo dziesmu melodika, kā ar to saistītā vilcēju jeb burdona vairākbalsība latviešu tautas mūzikā pieder pie vissenākās cilmes parādībām, un tā izpaužas arī vissenākajos dziesmu žanros.” (Vītoliņš; Krasinska 1972: 8–9)

Jautājumam par runas intonāciju atspoguļojumu tradicionālajā vokālajā mūzikā rakstā “Latviešu valodas prosodijas īpatnību ietekme uz tautasdziesmu melodiku” pievērsies mūzikas folklorists Vilis Bendorfs. Galvenā dziesmu kategorija, kur saskatāma šāda mijiedarbe, ir “tās dziesmas, kuru izpildīšanu tautā visbiežāk apzīmē ar vārdu “teikt”, nevis “dziedāt”” (Bendorfs 1977: 76).

Analizējot dažādas teikto dziesmu melodijas, Bendorfs pamato noteiktu zilbju intonāciju muzikālu atspoguļojumu konkrētās melodiskajās figūrās: “Latviešu valoda ir viena no nedaudzajām indoeiropiešu valodām, kur vēl mūsu dienās šķir īsus un garus patskaņus, dažādas zilbju intonācijas. Tāpēc, tīri teorētiski spriežot, arī latviešu valodai būtu jābūt kaut kādā mērā “muzikālai”, kas varētu atspoguļoties tautasdziesmu melodikā.” (Bendorfs 1977: 77) Vērtīgi ir Bendorfa novērojumi par zilbju intonāciju un uzsvāru atšķirībām dažādās latviešu valodas izloksnēs, kas ietekmē teikto dziesmu melodisko un ritmisko veidojumu.

Visplašāko pētījumu par teiktajām dziesmām veicis etnomuzikologs Mārtiņš Boiko, 2003. gadā izdodot grāmatu “Latviešu teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas”. Boiko veicis nopietnu ieguldījumu, apkopojot līdz šim izpētīto par teiktajām dziesmām un veicot detalizētu teikto dziesmu analīzi. Grāmatā aprakstītas dažādas teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas – rečitācijas tonis ar vai bez satelītskaņām (un dažādi to varianti) un svārsta melodika, rindu variācijas un motīvsaikne, rindas atkārtojums un savrupinājums. Aprakstīti teikto dziesmu variēšanas principi. Analizētas teiktās dziesmas no dažādiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem reģioniem. Ieskats sniegts arī kaimiņtautu rečitācijas tradīcijās. Grāmata papildināta ar fotoattēliem, kā arī bagātīgu transkripciju materiālu. Šī rokasgrāmata lielā mērā balstās uz šo Mārtiņa Boiko pētījumu.

Ceram, ka šī grāmata un norādītie resursi jūs mudinās apgūt un izzināt teiktās dziesmas. Novēlam radošas izpētes prieku, tās iekļaujot jūsu repertuārā!

Galvenie avoti un literatūra

Skaņu ieraksti

Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs www.garamantas.lv.

Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas tradicionālās mūzikas digitālais arhīvs www.tradarhivs.lv.

Boiko, Mārtiņš, Lancere, Gita, Beitāne, Anda, 2008. *Latviešu tradicionālās mūzikas antoloģija. Anthology of Latvian traditional music*, sast. Mārtiņš Boiko, Gita Lancere, Anda Beitāne. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Klotiņš, Arnolds, Bendorfs, Vilis, 1986. *Latvijas PSR muzikālā folklorā*, sast. Arnolds Klotiņš, Vilis Bendorfs. Rīga: Melodija.

Notis

Beitāne, Anda, 2008. *Kara dziesmas. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Musica Baltica.

Jurjāns, Andrejs, 1894. *Latvju tautas mūzikas materiāli*. 1. grāmata. Rīga: Rīgas Latviešu Biedrība.

Jurjāns, Andrejs, 1903. *Latvju tautas mūzikas materiāli*. 2. grāmata. Rīga: Rīgas Latviešu Biedrība.

Jurjāns, Andrejs, 1907. *Latvju tautas mūzikas materiāli*. 3. grāmata. Rīga: Rīgas Latviešu Biedrība.

Melngailis, Emīlis, 1951. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli I. Korsa*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Melngailis, Emīlis, 1952. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli II. Maliena*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Melngailis, Emīlis, 1953. *Latviešu mūzikas folkloras materiāli III. Vidiena. Leišmale*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Vītoliņš, Jēkabs, 1958. *Darba dziesmas. Izlase. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Vītoliņš, Jēkabs, 1968. *Kāzu dziesmas. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Zinātne.

Vītoliņš, Jēkabs, 1971. *Bērnu dziesmu cikls. Bēru dziesmas. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Zinātne.

Vītoliņš, Jēkabs, 1973. *Gadskārtu ieražu dziesmas. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Zinātne.

Vītoliņš, Jēkabs, 1986. *Precību dziesmas. Latviešu tautas mūzika*. Rīga: Zinātne.

Tautasdziesmu teksti

Barons, K., Visendorfs, H., 1894. *Latvju dainas*, 1. sēj. Jelgava: Draviņš-Dravnieks.

Barons, K., Visendorfs, H., 1903–1915. *Latvju dainas*, 2.–6. sēj. Pēterburga: Ķeizariskās Zinību akadēmijas spiestava.

Krišjāņa Barona Dainu skapis <http://www.dainuskapis.lv/>.

Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs www.garamantas.lv.

Latviešu tautasdziesmas, 1979–2018. 1.–11. sēj. Rīga: Zinātne.

Drīzule, Rita, sast., 1989. *Liepu laipa: tautasdziesmu izlase*. Rīga: Zinātne.

Drīzule, Rita, sast., 1982. *Kad saulīte rotājas: gadskārtu ieražu dziesmas. Izlase*. Rīga: Zinātne.

Materiāli izlokšņu apguvei

Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika. Apraksts, kartes un to komentāri, 2013. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Mīlenbahs, Kārlis, 1923–1932. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija, Kultūras fonds.

Endzelīns, J., Hauzenberga, E., 1934–1946. *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai*, 2 sēj. Rīga: Kultūras fonds.

Rudzīte, Marta, 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa: latviešu valodas izlokšņu paraugi, 2015. Rīga: UpeTT.

Teikto dziesmu pētījumi

Bendorfs, Vilis, 1977. "Latviešu valodas prosodijas īpatnību ietekme uz tautasdziesmu melodiku." *Latviešu mūzika. Raksti par mūziku XII*. Rīga: Liesma, 76–81.

Boiko, Mārtiņš, 2003. *Latviešu teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas*. Rīga: Musica Baltica.

Boiko, Mārtiņš, 2018. "Dziesmu virknes. Problēma un fenomena refleksija 19. un 20. gadsimta pētnieciskajā literatūrā." *Letonica*, nr. 37, 82-107.

Graubiņš, Jēkabs, 2010. *Grievaltas dziesmu lizda. Grievaltā savāktas latvju tautasdziesmas ar komentāriem*. Rīga: Mūzikas un mākslas atbalsta fonds.

Viķe-Freiberga, Vaira, 2019. *The Singer of Songs: On cognitive schemas and sequential structuring in longer Latvian folk songs*. Rīga: Zinātne.

Vītolīšs, Jēkabs, Krasinska, Lija, 1972. *Latviešu mūzikas vēsture*. Rīga: Liesma, 8–11.

Dziedāšanas tehnika

Howard, David, 2015. *Choral singing and Healthy Voice production*. Willow Leaf Publishing.

McCoy, Scott, 2012. *Your Voice: An Inside View*, 2nd. ed. Inside View Press.

McKinney, James, 1994. *The Diagnosis & Correction of Vocal Faults*. Genevox Music Group.

Rūmans, Godfrīds, Kažoka, Dzintra, Pilmane, Māra, 2019. *Klīniskā anatomija medicīnas studentiem*. Rīga: RSU.

Sundberg, Johan, 1987. *The Science of the Singing Voice*. Northern Illinois University Press.

Titze, Ingo, 2000. *Principles of Voice production*. National Center for Voice and Speech.

